

VI. A németek elegiája.

A németeknél, úgy mint a többi európai népeknél csak a XVII.—XVIII. században lépett föl az elegia öntudatos műformaként; mindazonáltal az előbbi századokban is találkozunk oly költeményekkel, melyek az elegia köréhez tartoznak. Miután a legrégibb időkben az eposz kifejlődött volna, a XII. század közepe táján a lyra kis és sokoldalu virágai sarjadoztak. Ez a szerelmi dalnokok, az úgy nevezett „Minnersängerek,” költészete, a kik a troubadouroktól csupáncsak a politikai s nyilvános élettől való nagyobb visszavonultságuk, valamint műveltebb, és művészebb költészetük által különböznek. E tulajdonságok kiválólag képesíték ezen dalnokokat egy oly műfaj művelésére s kifejlesztésére, mely a kedély nyugalmit és mélységét igényli. Ezen költemények elegiai vonása már a kereszties dalokban lelhető ¹⁾, melyek a provençali költészet hő lelkesülttségét, és merész röptét nélkülözik ugyan, de a melyek annál jótékonyabban hatnak a vallásos érzelem s azon bensősége s szelid bánatos hangulat által, mely rajtok előmlik. Szív és test viaskodnak itt egymással: míg emez készen áll a pogányok ellen harcra kelni, amazt a szerelem édes kötelékei tartják vissza. Ezen vonások Huseni. Frigyes egy szép, mélykedélyes dalából kölcsönözték, a ki egy másik költeményében nemes lelküleg lemond kedveséről, mert átlátta, hogy az isteni szolgálat minden földi szerelemnél magasztosabb.

¹⁾ Bartsch, k. Deutsche Liederdichter des 12—14 Jahrhunderts. 1864. XVII. I.

Gazdag a szerelmi dalnokok lyrája a kedvelt fejedelmek, de még inkább nemes művésztársak halála fölötti, sajátképeni gyászénekekben is. E nemben talán legszebb Walther von der Vogelweide rövid, de mélyen érzett dala Reinmar halálára. Hogy ezen gyászszal hogyan párosul a multa való bánatos pillantás, midőn a művészet elhunyt mesterei még működésük teljes virágzásában álltak: azt későbbi költőknél, p. o. Marnernél látjuk. Számos a panasz az udvarok művészeti s művelődési hanyatlása, — nyers elemek betolakodása, — és a jelenkor szomorú s örömtelen volta fölött, holott az élet egykor oly szép és derült volt: de ezek többnyire a gnoma tanszerű formájában nyilatkozván, körüntől távol esnek. Egyedül Walther tudott ezen tárgyba is lüktető életet lehellni, — bebizonyítván itt is, mint mindenütt, hogy benne oly lángész szunyadozik, minő kevés lyrikusnak adatott. Gyöngéd, mély érzelem, nemes kedély, — a forma s nyelv remek kezelése: ezek az ő kiváló jelességei; de Walther a mellett oly férfiú, ki az életet és az emberi szívet ismeri, és a ki legkisebb, legvidorabb dalaiban is tág látkört nyit előttünk, csak hogy ez persze nem igen rózsaszínű. E férfiú nem volt pessimista, neki elhihetjük tehát — ha egyébünnét nem tudnók is — hogy korszaka, mely távolból oly fényesnek, és regényesnek tetszik: minden élet öröm nélküli, szomorú és zord volt. Ennek különösen költészetének koronájában, a „Hajdan és most“¹⁾ című legjelesebb, és gondolatokban legdusabb dalában, adott kifejezést, Hosszu távollét után szülőföldére újra megérkezvén, mindent átalakulva talál; nem ismeri őt senki, — kedvelt helyei eltűntek, — az agg költő nem tud a világgal mit tenni; kétkedni kezd a valóságban, —

¹⁾ L. Walter von der Vogelweide, herausg. von Fr. Pfeiffer. 306. l.

az élet álomnak tűnik föl előtte. Hangosan följajdul a világ romlásán, elfajultságán és változékonyságán, és mélyen levert érzelemmel ecseteli a földi dolgok hiábavalóságát.

Ezen művészi korszak leteltével, mely Waltherben egy elsőrangú költőnek adott életet; szükségképpen a szellemi erők lankadásának kell vala bekövetkezni. Ugy is lön, de részben az állam és társadalom szomorú s nagy horderejű átalakulásainak kihatása s közreműködése folytán. Csak a XVII. században találkozunk újra az elegiával. Opitz Márton († 1639) karolta föl e század elején, és oly alakban vezeté be az irodalomba, minőben az az ókor előtt ismeretlen volt; t. i. mint vallásos elegiát. A ferde izlés, és még inkább azonkor gyarló (francia) mintái lehetetlenné tették e műfaj virágzását. Azonkívül Opitz csak korlátolt értelemben véve volt költő; szellemes és művelt, sőt tudós is volt ugyan, és nagy mérvben ismeré az ókori s román költészetet, de hiányában volt minden költői hivatottságnak, a valódi költészet fölélesztésére s újra megalapítására. Külföldi minták utánzása neki kitűzött célja volt, és tudósok képezték választott közönségét. E körülmények leginkább elegiájának ártottak, mely még azonfölül az alexandrinusi vers száraz és izléstelen idomába lévén beékelve, minden szabadabb mozgásban gátolva volt. Nyelvezetük prózai, — tartalmuk tudományos volt, túlerhelve mindennemű mythologiai sallanggal ¹⁾. Követői gyöngéiben túltettek rajta, mint rendesen az utánzók nagy serege; egyedül a korán elhunyt Flemming Pál († 1640) ²⁾ képez

¹⁾ Költőiebb néhány erotikus elegiája „kedvese távollétéről;“ ezekben szintén van ugyan elég mesterkélttség, és a francia mintákból vett szónokiasság, de olykor meleg érzés is.

²⁾ Has. Varnhagen von Ense kitűnő jellemrajzát a „Biographische Denkmale“ IV. kötetében, Berlin, 1824.

dicséretes kivételt. Miként Walthernél, úgy az ő bensőséges, és egyszerű dalaiban is észlelhető bizonyos zord, és örömtelen hangulat, mely alól ki nem bontakozhatik. Az egész korszak elegikus volt, és minden költeményeiben mutatkozó ama gyászos vonás mintegy hirádjára annak, hogy az akkori nemzedék nem örvendhetett életének igazán. Flemming a XVIII. század második feléig az egyedüli költő, a ki ezen elegiai hangulatnak megfelelő igaz kifejezést adott. Nagy utazásai, és fiatalsága megóvták őt azon tudományos fessségtől, és pedansságtól, melyek miatt Opitz szép tehetsége tönkre jutott. Az érzelmek tisztasága s világossága tekintetében, valamint a külvilág benyomásainak költőileg szép kifejezésére nézve egyedül áll kortársai közt.¹⁾ De tőle csak egy költeményt ismerünk, mely elegiának mondható, és ez „Hazámhoz“ c. hires dala: Germaniának, fiaihoz intézett, emelkedett szellemű s a sziv mélyéből fakadó panaszlevele, mely azonban alakjánál fogva nagyon közeledik a heroidához; azon műfajhoz ugyanis, melyet Hoffmannswaldau Keresztély (†1679) szorgalmasan művelt. De csakis szorgalmas, és nem egyszersmind ügyes művelője volt ez a heroidának, mert „Hőslevelei,“ bármennyire iparkodik is bennük Ovid hangját eltalálni: mégis homályosok és hidegek, a mesterkélt fordulatok, és dagályos kifejezések elfojtván az érzelem minden hevét.

Ezen, Opitz által megindított irányban követték őt még Dach Simon (†1659), egy érzelmes, kedélyes költő (megemlítendő különösen „Temetési éneke Roberthin fölött“), és Günther Keresztély (†1723) a tehetséges, de az élvek örvényében már 27 éves korában elveszett ifju, kiről Goethe azt mondja, hogy ő a szó teljes értelmében költő volt, ki a legdicsőbbet

¹⁾ Goedeke. Grundrisz z. Gesch. d. deutsch. Dichtung.
2. Kiad. I. 448. 1.

hozza vala létre, hogyha magát mint ember és költő mérsékelni tudta volna. Költeményei a lélek legbensejéből fakadvák; mindenütt igaz, s hő érzelmekkel találkozunk, mindenütt az öntapasztalás hű ecsetelését látjuk. A tulajdonképeni elegia köréből azonban jelentékenyebb művet nem hagyott hátra.

Egészen más részben idyllikus jellemet ölt magára a német elegia a XVIII. században, főleg az angol minták következtében, melyek kivált Helveciában erős hatással voltak ¹⁾. Itt ugyanis Haller Albrecht († 1777) az ujkor előhírnökeül lépett föl, ki a gondolatok gazdagsága és mélysége, és a nyelvezet valódisága s folyékonysága által új lendületet adott a költészetnek. Legjelesebb művei („Az Alpeselek” stb.) a leíró költészet köréhez tartoznak; de ezeket annyira át meg átszötte reflexiókkal, hogy a műfaj szigorú meghatározása majdnem lehetetlenné válik. Ugyanez áll elegiáira vonatkozólag is, melyek közt legszebb a neje hialálára írt gyászdala; Schiller méltán rosztalá, hogy ebben, valamint egyéb költeményeiben is, inkább tanít, mint előad. Fényoldalai: mélység, erő, és pathetikus komolyság. „Egy nemes eszménykép gyújtja föl lelkét, és az igazért lángoló keble az alpesek csöndes völgyeiben keresi, a világból eltűnt ártatlanságot. Panasza mélyen megható; erélyes; sőt majdnem keserű satyrával dorgálja az ész és szív tévedéseit, de szeretettel öleli föl a természet egyszereü szépségét.” ²⁾

Haller irányával rokonos Kleist Keresztély, († 1759), kinek élményeken alapuló, igaz költészete a nemes férfiú jellemének tökéletesen megfelel. Kleist nem oly eszmegazdag, nem oly mély, mint a geniális, és mint tudós is Europaszerte híres Haller, de

¹⁾ Gervinus. *Gesch. d. deutschen Dichtung* IV. köt. 25. s köv. ll.

²⁾ L. Schiller's Werke (két kötetben). II. 644. l.

nálánál kellemdúsabb, és gyöngédebb. Ő is barátja a természetnek ¹⁾, de ez nem indítja őt szellemdús és mély reflexiókra, miként Hallert; gondolatai ép oly egyszerűek, mint nyelvezete, de szintoly szépek és szerencsés választásuak, mint ez. A társaság zaját örömet kerüli, hogy „nyugalomra vágyódását” kielégíthesse: „Oh világ — sóhajt föl — te a valódi élet sirja vagy! . . . Igaz embernek emberektől távol kell lenni!”

Hasonlíthatlanul magasabb polcra kelle hágni az elegiának, midőn művelői sorába oly hatalmas költői erő lépett, mint Klopstock Fr. Gottlieb († 1803). Az ókori remekírók, és a héber zsoltárköltészetnek egyaránt forró tisztelője lévén, lágy és nőies hangulatu fogékony szellemére tetemes befolyást engedett Milton, Young, és más hasonérzésű költőknek. Klopstock tetőtől talpig lantos költő, mit „Messiása” legjobban bizonyít; ennek epikai jelleme t. i. tökéletesen el van hibázva, és költői becse csak is lyrai részletein alapszik. Az ódán kívül különösen az elegia felelt meg tehetségének, mert ő a sentimentalis és olvadozó érzelemmélység mellett, nemes és hatalmas gondolatok gazdag forrásával birt, azonkívül pedig kitünően értett a nyelv kezeléséhez, mire nézve odái fényes bizonyítékul szolgálnak. Bú és bánat lengik át költeményei legnagyobb részét, mint p. o. „Szelmar és Szelma” c. elegiáját is; ez két szerelmes párbeszéde, kik mindaketten egy napon akarnak meghalni: „Szelmám, de ha bennünket a halál elválaszt? Ha téged sorsod előbb a halhatatlankhoz hív? Jaj, akkor érted egész életemet elsirandom; mind az éjeli napokat, mind a még borultabb

¹⁾ Bizonyítja ezt „A tavasz” c. leghíresebb költeménye, melyben a természet életéből merített, világosan fölfogott, és eleven színekkel ecsetelt képeket állít egymás mellé; mely képek csak rövid reflexiók által tartatnak laza összefüggésben.

éjeket; minden órát, mely egykor karjaid közt folyt el; minden percet, mely nekünk édes örömek közt, tünt el!“ Így sopánkodik Szelmar, és midőn kedvese megígéri, hogy vele egy napon kíván meghalni, akkor boldogan kiált föl: „Ah, mint szeretsz te engem! Nézd e könnyező szemeket! Tapintsd e reszkető szívet! Szelma, mint szeretsz te engem!“ De szegény a nyelv szíve boldog őrzöngésének kifejezésére: „Bár válnék e szem, és tekintete, és szerelemteljes könnye, és az érzelem e sohaja, mely belőlem megtörve rebben el: bár válnék mindez egy isteni nyelvvé, hogy mindazt kifejezhetném, mit szerető szívem, Szelmám, irántad érez!“

Klassikai becsüek többek közt következő elegiái: „Gisekehez,“ „Eberthez,“ „A korai sirok,“ és „A nyári éj.“ Mindegyikben megvan ugyanazon gyöngéd érzelem, a fájdalomnak ugyanazon olvadozó hangja, a formának ugyanazon bevégzettségé; csak olykor-olykor hat zavarólag a beteges érzélgés, és későbbi műveiben a gondolatok homályossága. — De Klopstock vidám is tud lenni az elegiában. Itt csupán „a tél örömei“-re emlékeztetünk, mely költeményében a költő a koresolyázás iránti szenvedélyét dicsőíti, és világos — szépen ecsetelt képekben írja le annak minden oldalait. Ekkor egy barátjának majdnem bekövetkezett halálára való visszaemlékezés le hangolja őt ismét; annak megmentése azonban fölvidítja s földeriti ujra levert kedélyét, és ugyanazon derűltséggel, melylyel ez elegia kezdődik, végződik is. — Klopstocknál világosan látjuk az elegia rokonságát az ódával. „A nyári éj,“ vagy „a korai sirok“ című költeményei p. o. ódai formájuk dacára is az elegia körébe tartoznak, mert azokban szeretett halottak emlékezete homályosítja a hangulatot sötét fátyolként; míg másrészt a földi javak mulandóságát kesergik.

Klopstock követői közül főleg említendő Denis Mihály († 1800), Ossian fordítója. Minden költe-

ménye emberi érzést lehel, és a természeti egyszerűség iránti szeretetét, valamint az olvadozó lágyság iránti gyűlötetét. Főereje tulajdonképen az ódában rejlik, melyben lángoló hazafisága kifejezést nyert. De a mellett vannak neki gyöngéd, és érzelmes, sőt érzелgős percei is, mint ez „Sind panaszaí» c. verseiből kitűnik, melyek közt több sikerült elegia található, nevezetesen ismeretes szép dala „Gellert halálára.“ — Klopstock zászlaja alatt küzdött egyidőben Wieland is, ki heroidáiban bebizonyítá, hogy nagy tehetséggel bírt ugyan, de nem a keresztyén költők lágy s érzелgős költészete, hanem inkább a franciák finom élce- s esprit-je iránt.

Ossian megjelenése már Klopstockra is nagy hatással volt, de utána még általánosabb lett az északi költő (állítólagos) dalainak befolyása a német irodalomra. Ama lány érzелgés, mely a XVIII. század második felében a németek közt meghonosult, és a mely csakhamar a társadalom minden rétegeinek uralkodó hangulatává lett: nagyrészbен Ossian befolyásának tulajdonítható. — Hasonló hatásu volt Herdernek „A népek hangjai» című és a népköltészet dús kincseit legelőször ész- és érzékkel kimutató gyűjteménye. Mind a két gyűjtemény hatalmasan mozditá elő a költészet ujjá születését, a mennyiben a költőket a divatos dagályos és erőltetett irmodor helyett a természetűség- és egyszerűségre tanították. Befolyásuk nem késett soká, és az elegia terén szintén jelentékenynek és jótékonnak mutatkozott.

Részbен Klopstockra támaszkodva, de ennek keresztyéni magasztossága nélkül, írta Hölty Kristóf († 1776) azon mély érzésű, bús dalokat, melyek szeretetteljes, tiszta szívének szép kifejezései. Szeretettel énekli meg a természet örömeit, és szépségeit, de kora halálának sejtelve, és a fölötti panasza még ezen költeményeknek is némi elegiai szint kölcsönöznek. Ennél fogva valami kimondhatatlan bánat rejlik

még legkisebb költeményében is. Ismeretes „Atyám sirján“ c. szép elegiája, a mely egyszerű s benső, mint maga az ifjú szeretete. Legjelesebb költeményei közé tartozik „Egy falusi lányka halálára“ irt elegiája, melyben ravatalon látván a lánykát a költő, lelke előtt föléled az, minden kecseivel, és erényeivel; látja azon mindennapi falusi foglalkozásai közt, melyeket ő annyi kellemmel és szerénységgel ékesített; látja kedvese karján, és egyszerű, de megható vonásokkal ecseteli szerelmét, és Vilmosa búbánatát; látja végül a halotti menetet elvonulni, és azon óhajtással bucsúzik el tőle: hogy a csalogány énekelje alkonyatkor sirján a halotti éneket, és az esti szellő, mint hárfák hangja, rezegeen át sirja virágain, és a temető hársfáján lakozzék egy gerlicepár. Igen szép vonása ezen elegiának, hogy a költő, a lánykát mind oly képekben tüntetvén föl, melyeket a természet örök-szépségü országából kölcsönözött: befejezésül újra a természethez fordul, tenné kellemessé s édessé az elhunyt szendergését. — Höltynél egyébiránt a dal és elegia határai gyakran elválaszthatatlanul folynak össze, elannyira, hogy némely költeményét csak több vagy kevésbé erős reflexiója szerint számíthatjuk az egyik vagy másik műfajhoz.

Barátja Voss János Henriknél († 1826), Homer jeles fordítójánál, hasonló összefolyását látjuk a költészeti műfajoknak, és pedig a több tekintetben rokon elegia s idyll közt. Voss erőteljes, velős, sőt olykor nyers természete kirívó ellentétét képezi az elegikus hangulatu, és gyöngéd-szelid Höltynek. E vastermészetiü férfiu gyűlölte Klopstocknak és követőinek ábrándos érzelését; csakhogy ő viszont, jellemének ezen egészséges alapvonását tulságig vitte, minek következtében költészete gyakran szárazzá, prózaivá, sőt olykor selejtessé is válik: hiányozván abból a kellem, miként nyelvezetében a hangzatosság, mivel ő minden rostálgatást természetellenes mester-

kéltségnek tartott. Legjelesebb művei az idyll körébe esnek; p. o. „Luiza“ és a vonzó képekben bővelkedő „70-dik születésnap.“ — Elegiáiban szerfelett hiányzik az érzelem azon lágy-sága s melegsége, melyet e műfaj mindenkor követel ott, hol ezen momentumok gazdag és mély gondolatok által nem pótoltnak. Legsikerültebb elegiáinak egyike a „Selmához“ címzett, melyben távol kedvesét könnyezni látja elválásuk miatt. Ezen költeménynek tárgya s előadása, sőt a szerelmesek nevei is, világosan bizonyítják Klopstock hatalmas befolyását még a zord Vossra is.

Jótékonyan hat azonban Voss egészséges és nyers természete, hogyha őt Gessner Salamonnal († 1787) hasonlítjuk össze, a ki a franciákat követvén, az idyllt siránkozó s erőtlen érzélgés színhelyévé tette. Személyei udvarias és művelt, finom modorú uracsok, kik ugylátszik tréfából öltvén magukra a pásztormezt, a semmivel sem jobb juhásznőkkel követik el éremlygős csinjaikat. Gessner az idyll lényegét és hangját tökéletesen félreismerte s el hibázta; ebbeli műveinek csakis az igen festőileg gondolt, és szépen ecsetelt leírások kölesönöznek maradandó becset. Hogy Gessner egy elegiai költő kellékeivel birt, az minden egyes termékéből elég világosan kitűnik; de sokkal gyöngébb volt, semhogy a dúsan fölsarjadozó, és a valódi reflexiót kizáró, siránkozó érzélgést leküzdhetne volna.

Az ossianféle érzelemrajongás, és sentimentalis homályosság ezen korszakát derült égből sujtó vilámként lepte meg azon féktelen és rohamos költészet ¹⁾, melynek zavaros, és zagyva hullámaiból a század legtisztább, és leggeniálisabb szelleme: Goethe

¹⁾ Ezen korszakot az irodalomtörténet, Klinger „Sturm und Drang“ című drámája nyomán, igen helyesen, és találólag nevezte el: „Sturm und Drang-Periode“-nak.

J. Farkas († 1832) emelkedett ki. Ő a költészet végtelen birodalmának minden terein fényesen működött, és mindenütt nagyot, és maradandót teremtett, de mégis a lyrában áll legmagasabban, utólérhetetlenül. Ennek egész tágas körét művészi s hatalmas erővel ölelte föl. A nép száján keletkezni szokott egyszerű s közvetlen dal, — az epikusabb ballada s románc, — az epigramm és a költői levél, — keleti s nyugoti formák, — magasztos hymnuszok, és kedves, tréfás dalok, miket a pillanat kegye teremt: — gazdag, és hő szívéből mindég csak valami egyszerű és tökéletes fakadt; mindenütt, mindenre rányomta fönséges szellemének félreismerhetetlen bélyegét. Ugy tehát az elegia terén is ő teremtette a legtökéletesebbet, mivel az újabb kor e nemben bir, és egyszersmind az egyetlent, mi az ókor remekművei mellett dicsőségesen megáll. A tárgyak gazdagsága, — az érzelem valódisága s mélysége, — a forma bevégeztsége, — keresetlen, igazán költői, és amellet mégis természetes, és egyszerű nyelvezete, és előadása: ezek lyrai költeményeinek jellemvonásai; oly jellemvonások, minőkkel a világirodalom ritka lyrikusánál találkozunk újra ily tökélylyel. ¹⁾

Goethe elegiái közt első helyen állanak a „Római elegiák,” melyeknek szépséges distichonjai egy érdekes szerelmi regényt árulnak el a világnak. Goethe nem tartózkodott attól, hogy festményébe az érzékiség bájos képeit bele ne szője; hisz ezek nélkül hiányos volna amannak vidám, és minden érzélgéstől oly távol, antik jelleme. Ezen, de csakis ezen művekben látjuk halottaiból föltámadva az ókori elegiát, ugyan azon kecses és bájos alakban, a mint Tibull és Propere által műveltetett. Nem hiányoznak a mythologiai képek, a történelmi emlékek sem;

¹⁾ Has. össze: Span. Goethe als Lyriker 1821. és Lehmann. Goethe's Liebe und Liebesgedichte. 1852.

egy, saját élvezetében boldog szerelem elandalító rajzai mögött ott állnak sötét háttér gyanánt az örök Róma regényes romjai: ezen költeményeknek azon varázshatalmú színezetet kölcsönözvén, mely rajtuk utánozhatlan bájjal előmlik.

Goethe összes költészetének classikai világos, vidám, és minden gondtól ment hangulata kitűnik elegiáiból is. Akár tanácsot ad kedvesének, hogy mikép szedje rá az öröket; akár karjai közt nyugszik az, és ő hőszin vállain ujjával distichonokat tagol; akár pedig apró s csintalan szerelmi tréfákat beszél el neki; akár végre a város romjai közt jár gondolatokba merülve: mindég, és mindenütt ugyanazon tiszta, derült szellemet észleljük, a melyben a kedves ifjúkor e szép tavaszvilága tükröződik vissza.

A „Római elegiákon“ kívül Goethetől birunk még több oly elegiát, melyek ennek modern fogalmát inkább meg közelítik. Ezek legszebbjei: „Alexis és Dora,“ „Euphrosina“ és „Amyntas,“ melyek közül az első helyen említett, Goethenek általában egyik legjelesebb műve. Tartalma röviden a következő: száll az induló hajó, minden jel kedvező utazásra mutat, és előre törekszik az utazók szelleme; „Csak egy ifju áll visszafordulva s szomorúan az árboc mellett; kékleni látja már a bucsuzó hegyeket, a tengerbe látja már elmerülni, és minden öröm elhagyja őt.“ És fölsóhajt: „Előtted is eltűnt már, eltűnt a hajó, mely téged Alexisodtól, oh! Dora, barátodtól, ah! völegényedtől megfosztott!“ Ezen fényes expositio után a költő a távozóval ismételteti a multakat; Alexis fölkiált: „Egyetlenegy pillanat, melyben éltem! te fölérsz minden napjaimmal, a hidegen eltűntekkel!“ Csak e pillanat volt igazi élet; most gyűlöletes előtte a nap sugara: „Önmagamba térek vissza, és némán élem át újra azt az időt, a midőn Ő nekem naponkint megjelent.“ Ezek után a költő egész sorát a képek- és jeleneteknek tárja föl előttünk,

melyeknek plasztikai formái majd elválasztatnak, majd újra egybekapcsoltatnak azon hő kifakadások által, melylyekkel a szerelemittas Alexis, emlékezésének vonzó jeleneteitől egyenesen Dorája bájos alakjához fordul. És kedvese karjai rózsaszínű álmokba ringatják őt: „Ti képei a reménységnek, ámitsátok szívemet! Istenek, oh! csillapítsátok e roppant lángot; mely keblemet földúlja!“ Ekkor fölébred a távozóban a bucsuzás képe, és lelkét éles fájdalom gyöttri, a mely még azon gondolat által fokozódik, hogy Dora hozzá hűtlen lehetne: „Hisz leány ő is! és a ki az egyiknek könnyen megadja magát, az a másikhöz is gyorsan fordul. Ne nevesd ez egyszer, Zeus, a könnyeden megszegett esküket! Mennydörögi, rettentő isten! Találj!“ — De nem! A szerelem győzedelmeskedik bosszúszomján, és esdekelve szól: „Tartsd vissza villámaidat!“ A maga fejére idézi a bosszuló isten haragját; őt semmisítse meg, és lökje ki a tenger prédájává. — Tovább már nem mehet a költő, és gyönyörűen fejezi be ezen, művészetileg tökélyes szerkezet tekintetében föltűnő mulhatlan költeményt e szavakkal: „De, oh muzsák elég! Hiába iparkodtok leirni; hogy mint változik szerető kebelben boldogság és nyomor: Gyógyítani nem tudjátok ti az Amor ütötte sebeket, de az enyhítés egyedül, kegyesek, töletek jó!“

„Euphrosine“ egy fiatal színésznő emlékének van szentelve, kit Goethe oktatott. Magas bércezen jelenik meg árnya előtte, — és a költő láttatja velünk azon boldog jeleneteket melyeket vele átélt, és mik annál inkább nyernek kecs, báj, és plasztikai igazság tekintetében, mivel a költő ama jeleneteket a korán elhunyt leány szellemének szájával mondatta el. Emlékezteti a költőt mindazon édes pillanatokra, midőn ez őt, a gyermekleányt, a kedvesen ámitó művészet titkaiba beavató. Végül kéri őt egy dalért; mert Persephonia országában csak azután jár-

hat büszkén a költők dicsőítette nők szellemei közt. Azután eltűnik a szellem, és a költő mély fájdalommal mereng az emlékezet megújított képein: „Mélyebben sötétlik körülöttem az éj; a zuhogó vizek erősebben zúgnak most, a sikamlós út mellett. Leküzdhetlen gyász fogja el szívemet, és lankasztó bú, — és egy mohos szikla tartja a szédelgőt csak. Bánat hasogatja keblem árnyait; pereg az éjjeli könny, és az erdő fölött jelentkezik a reggel.“

Valamint a két előbbi, úgy „Amyntas“ is a legszebb elegiák egyike.

Amyntast a szerelem halálra epeszti, a miért neki Nikias azt tanácsolja, hogy kedveséről mondjon le; de Amyntásnak az lehetetlen. Összehasonlíttja kedvesét a zöld repkénynyel, a mely szintén a fa életnedvét szija, és azt megöli, de neki viszont életet, és szépséget kölcsönöz. Ő is, Amyntas, oly fa, mely lassanként sorvad, de mikor oly édes e lassu halál! Végül kéri atyai barátját, ne háborgassa bú-bánatában, hisz a ki szerelemnek adja magát, hogy fukarkodnék az életével?

Goethe klasszikai költészete mintegy kiegészítést találja a modernebb, és romantikus Schiller Frigyesben († 1805), a ki szellemének dariusi kincseit oly lyrában raká le, mely a német nyelv legdicsőbb diadalainak egyike. Schiller szemléleti költészete azonban csak részben valóban elegiai, s gyakran csupán egy gyöngé bánatos lehelet lebeg fölöttük. Ő Goethenél kétségkívül mélyebb, és philosophiaibb, de nálánál egyszersmind sokkal kevésbé művészi természet. Keblében az emberiség minden magasabb érdekei iránt hő lelkesültség lüktet, a mely költeményeit oly vonzóvá teszi. Ő nem volt oly szerencsés mint Goethe, hogy mintegy fáradság nélkül szedhette volna a költészet gyümölcseit, melyekkel az istenek őt oly dúsan megáldották. Neki, Németország legnemesebb költőjének, lankadatlan törekvéssel egy

kemény, és gondteljes iskolán kellett átküzdenie magát, míg végre Weimarban azon biztos révet lelte, a hol szellemének műveltetése, és műveinek becse lehetett egyedüli gondja. — Nem oly sokoldalú mint Goethe, mégis a költői teremtés egy tág terét karolta föl, és több műfajban nagyszerű, és örökbecsű műveket alkotott. Kitünőt nyújtott ő ugyan mint drámaíró, lyrikus, böleselkedő, és történetíró: de mégis szigorú jelleme, és magas világnézete az, mit kortársai, s az utókor benne leginkább csodál és tisztel. És ezen fényoldala csakugyan örök fonságban nyilatkozik költeményeiben, és különösen azokban, melyek a szemlélődő költészethez tartoznak. A gondolatok nagyszerűsége; az ecsetelés elragadó hatalma; a nyelvezet hangzatossága; a hasonlatok eszményisége; a rim és rhythmus művészi kezelése: ezek azon fényes tulajdonságok, melyek Schiller lyrájának amaz ellentállhatlan hatást kölcsönözik, mire nézve az egyedül áll a világirodalomban. ¹⁾ Schiller eszméi azonban sokkal nyomósabbak voltak, egész lénye böleselkedéssel sokkal megtelvény volt, azonkívül lyrai tehetségének előbb érintett kiválóságai sokkal erősebbek és hatalmasabbak voltak, semhogy neki a Goethei egyszerű, népies dal sikerülhetett volna. Annál inkább felelt meg egész valóságának, műveltségének, és tehetségének a szemlélődő költészet, melyet ő ugyanis egészen sajátlagos, — az ó- és újabbkor elegia költészetétől nagyobbbrészt eltérő, alakban művelt. — Elegiái közt legkitünőbb a „Séta“, mely 1795-ben, a „Horák“-ban jött ki először „Elegia“ cím alatt, mintegy például arra, mikép fogta föl Schiller az elegiát. Tökéletesen megfelel az elegia lényegének, hogy mint rajzolja itt a költő a természeti és tájképeket, azokat az emberiség szellemi élete és fejlődése körüli esz-

1) Kurz, H. Leitf. z. Gesch. der deutschen Literatur 1865. 261, 1.

mék által kötvén össze. „Az embert a tisztán természeti élettől átvezeti a művelődés minden fokán, egész az elfajult műveltségig, hol is a költő viszont a változatlan természet keblén találja magát, hogy annak még vadonjában, még nyers alakzataiban is vigaszt találjon.“¹⁾

Az emberi sors örök változandóságával szembe állittatik a természet örök nyugalma:

Nem függő akarát célt s rendet váltgat örökké,
S jó azonegy tett más új s új alakban elő;
De te szelid természet, az ó törvényt hiven őrzöd,
S vagy maradandó szép és örökifju anya. (L. A.)

Ezen eszmékben oly dús elegiának méltó párját képezi Schiller lyrájának koronája: „Az ének a harangról.“ Miként amabban az örökzöld természet képeihez, úgy emebben a harangöntés technikájához fűzi szemlélődését a költő; miként amabban az emberiség haladása a vándor tovamenetelével, úgy emebben az embernek, a bölcsőtől a sirig fejlődése: egyenlő lépést tart a harang fokonkénti elkészülésével. Mind a kettőnek ezen parallelismusa az elegia műjellemének igen is megfelelő: mert a mint ott a természet, úgy itt a harangöntés tárgya a leírásnak, a melyhez a költő reflectáló szemlélődése kapcsolódik. „Az ének a harangról“ azonban még az által is kitünő, hogy az emberi élet szintén, először a leírás, és csak azután a szemlélődés tárgyává tétetik. De másrészt meg van az a fogyatkozása, hogy a harangöntés, a költemény egyéb részeitől nagyon is élesen el van különítve, és hogy határozott, és mindig visszatérő formája által fölötte önálló tagként tűnik elő. — Sehol nincs az érzelmek oly dús gazdagsága, és sehol nincs oly nemes, hangzatos nyelven kifejezve, mint épen az énekben a harangról, melyet,

¹⁾ Lonkay Antal az általa sikerülten fordított „Séta“ bevezetésében. L. „Uj Magyar Muzeum“ 1855. I. 212—13. l.

valamint Schiller összes reflectáló költészetét a bánat és mélaság egy gyöngye lehelete járja át; mert:

Mit föld fiának éltin által

A változó szerencse ád,

az visszhangot kelt a harangban, mely a földi zárándokot kíséri örömében s bujában. De több a bú, mert:

— a végzet istenével

Ki élhet örök kötéssel?

S a balság rohanva jő.

És vajmi ritkán szólít örvendetes eseményekhez, és vajmi csekély tartamuk azok:

S mint hangja el fog zengni,

Mely zúgva harsogott előbb

Tanítsa, hogy nem áll meg semmi,

A földiek hogy eltűnők.

(Berczik Árpád fordítása.)

Legjellemzőbben nyilatkozik Schiller lyrájának e bánatos hangja, egyik régibb költeményében „A lemondás“-ban. Fájdalmasan mond le ebben a költő a boldog „Arkadiáról“, melyben a halhatatlanság álmait töltik el az ember minden hitét és reménységét:

Te reméltél, miért jutalmad bételelt,

A hit vala a rád kimért boldogság.

Te megkérdezhetted volna bölcséidet,

E perctől fogva mit kiki eltévesztett,

Vissza nem adja örökkévalóság. (S. F. F. 1836.)

E bánatos hangulat a fájdalom hangos fölajdulásává fokozódik „Hellasz istenei“-ben; megsiratja a költő a varázst, mely a világból eltűnt, és a lelket, mely a mostan holt természetben élni s lakni kénytelen. Gyászolja az időket,

„Mikor a költés titkos varázsa

Még igazsággal ölekezett.“

(Lonkay Antal.)

Az ókor eszmekörében gondolt, és mélységes költői képekben mutatván be ama kor képmását: annak eltűnése fölötti bánatában azon panaszra fakad, hogy:

Szép világ! hol vagy? térj vissza, a szép
Természetnek viruló kora!

E bánatot maga a költő fokozza az által, hogy ama kor ellentéteül a jelenkor képét festi. Itt is újra találkozunk azon bánatteljes lemondással:

(Ami átmegy halhatatlan dalba,
Itt a földön nincs helyén,)

melyet föntebb észleltünk, és a melyet a „Győzedelmi ünnep“-ben is föllelünk: „Minden földi dolog füst; a mint szállva száll a füst, úgy tűnik minden földi nagyság.“ — Ezen, minden földi dolgok gyarlóságát és mulandóságát gyászoló panasz remek kifejezését találta az „Eszmény és élet,“ és „Az eszmények“ című költeményekben, melyek a képek és eszmék ritka gazdasága, valamint a nyelv tündöklő színezete által ragyognak. Amabban a költő, a földi élet súlyos álmképének megfejtését a tiszta szépiészeti összhangban leli; emebben a minden szerencse, hírnév s az igazság által elhagyott ember, a baráti hűségben és foglalkozásban talál vigaszt. Mindkét költemény a didaktikai költészet küszöbén áll, mint-hogy bennük a szemlélődés — de már bölcsészeti s többé nem egészen költői szemlélődés — zavartalan folytonossággal halad: a mi pedig az elegia lényegével ellenkezik.

Schiller kortársai közt első sorban áll a szerencsétlen Hölderlin Frigyes († 1843), kit az eltűnt Hellasz utáni vágy, és boldogtalan szerelem, 40 évig tartó örütségbe ejtének. A hajdani Hellasz nagyszerű multjának emlőin táplálkozván, annál mélyebben kellett éreznie a némethoni állapotok vigasztalan

voltát. Megragadók, és mélyen átérezvék ódái, és elegiái, melyekben ebbeli fájdalmának kifejezést adott.

Hölderlin magas erkölcsü természettel birt, és bőségében volt a szárnyaló képzelem és érzelem kincseinek. Az antik remekíróknak köszöni költeményeinek művészi kerekdedségét, és a formák tökéletességét, mire nézve különösen ódái tűnnek ki. Legjelesebb elegiája „A vándor,” melyben hazaszere-tete lángolóan nyilvánul.

Kevesebb jelentőséggel bírnak Matthisson Frigyes († 1831) és Salis János († 1834). Mindketten hajlammal viseltetének a tájfestés iránt, — mindketten gazdagok a szép rajzolatokban, ügyes és hangzatos előadással párosítva; de mind a kettő egyszer s mind rabja a természetlen sentimentalismusnak, mely az utóbbinál még bensőbb alapra mutat, mint Matthissonnál. Az elegiához nélkülözik az erős reflexiót, mely lapos festegetéseik által teljesen elnyomatik, úgy hogy minden hatás nélkül marad.

Az előbbieket tökéletes ellentétét látjuk Tiedge Aug. Kristófban († 1841), kinek „Urania“ című, hangzatos és folyékony nyelvű költeményében a bölcselmi reflexio oly túlnyomó, hogy minden habozás nélkül a didaktikai költészet köréhez utasíthatjuk. Ezen költemény szép elegiai tehetségre mutat ugyan, de Tiedge önálló elegiái azért mégis, szabatos nyelv és formája dacára: inkább szónokias — bölcselmiek, mint valóban lyraiak. Schiller befolyása egyébiránt lépten — nyomon meglátszik e költő minden művein.

Az ugy nevezett romantikusok szintén Schiller befolyása alatt álltak, anélkül hogy az elegiában valami jelentékenyebb művet teremthettek volna. Schlegel A. W. ez iránynak aesthetikai (mint Tieck annak költői) vezére: nagy formatehetség volt, és kitünő hivatottsággal birt az idegen nyelvű költemények hangjának és színezetének visszaadására, mire nézve gyönyörű forditmányai elegendő bizonyi-

tékul szolgálhatnak. Teljes hiányában volt azonban a költői teremő erőnek, és minden elegiái, — még legsikerültebbje, a „Róma“ című is, — a szép gondolatok és formatökély dacára: költői szempontból jelentéktelenek.

A romantikus irány egyéb költőivel sem áll ez különben, és csak a legujabb kor volt képes, a szemléleti költészet terén jeles műveket teremteni. Az osztrák lantosok e részben úttörökül tekintendők, nekik sikerülvén legelőször nagy mérvben, helyre állítani a megfelelő viszonyt leírás és reflexio közt, és ilyformán az elegiát megújítani és tovább fejleszteni.

Ezek közt az első helyet foglalja el a magyar születésű s végzetes sorsu Lenau Miklós (1850), e mély érzelmű s a természet szépségei iránt élénk érzékű költő, kinek lelkét azonban sötét búskomorság nyomta, és kinek méléán merengő szelleme minden költeményét sajátságos jelleggel bélyegzé. Meghasonlás és céltalan epedés üldözték őt mindenfelé s nem hagyták soha nyugalomra térni. Örömtelen és sivár volt élete, mivel az őt körüllebegő éji alakokat le nem tudta győzni: „Szomorúan telt el — úgy mond — ifjuságom, a tavasz gyönyörűségét élvezetlenül hagyám: az ősz búcsura intőleg rettentőn járja: át lelkemet, és szívem a halálnak elébe álmodozik.“

— A világtól mélyen sebzett kedélye, gyászos érzete legkomorabban és legborzasztóbban nyilatkozik az „Albigensiaik“ prologjában; a költő itt társul tigrisť óhajt, a mely gondolatai tőzhelyét megőrizze, és távol tartsa ellenei seregét. A költő rettegi az emlékezés alakjait, s ezek ellen keres őrt és oltalmat. — Ezen búskomorság, az örűltséghez közelítő, rémes hangon tör ki „Blockhaus“ című költeményében: „Nem is létezik- e talán magányosság? Magam vagyok-e csak elégő fahasáb? És a mint magam melegszen az égő tölgyfa mellett, úgy melegszik - e talán éltem emésztő lángjain titkon egy láthatatlan

vendég, szitván, fútatván gondolatim rohamát?“ Szellemének túlnyomólag skeptikai, nyug-pont nélküli ingere megemészté a költő szellemi s testi erejét, és nem engedé az elegia terén ama tökélyre jutnia, mely a lélek békéje nélkül el nem érhető. Ő a természet arcán egy „nagy örök fájdalmat“ látott, és köröskörül mindenütt csak nyomort és inséget — nem lévén képes szellemének búskomor, és mélabús hajlamát leküzdeni, a melyben a világ oly sötéten tükröződött.

„A te lobogód sötét fekete selyem volt, én rózsaszínű zászlót lobogtaték!“ Grün Anasztáz (sz. 1806) e szavai legjobban jellemzik a két barát közti ellentétet, kik a szabadság iránti lelkesültséget, a kedély mélységét, és a tündöklő képek gazdagságát közösen és egyaránt bírják. De Grün távol van ama sötét búskomorságtól, mely barátja szellemét oly borús éjjel fődé; ő ellenkezőleg határozott tehetséggel bír a hűmorra, melyet egy gazdag költői szívből, és nagy műveltségű szellemből oly szeretetreméltólag fakasztott: („Nibelungok frakkban,“ „Kahlenbergi pap“ című s kisebb költeményei.) Ő is írt elegiákat, de mennyire különbözik ezek színezete, tárgya s indoka Lenauétól! „Rom“ című költeménye, az újabb szemléleti költészet e legremekebb kompozíciója, méltán a reménység dalának mondható: a hajdankor sirja, az újabbnak bölcsője; a multnak romja csak a jövővetésének trágázására való. Ez a „Rom“ vezéreszméje, a miért is Schiller szava: „Uj élet csirázik a romokból“ jelszava lehetne ezen magasröptű és fényes képekben oly gazdag költeménynek. Grün nem tekint szomorúan és rettegve a jövőbe; jönni látja az időt, a midőn „háboru és szolgáltság, és a hazugság fajzata rég eltemetve lesznek a felejtés tengerében,“ — azt az időt, a midőn viruló rózsák fogják körülfonni az élet keresztjét, és a rózsáktól már rég nem látható a kereszt: „és pünkösöd lesz a földön, és az úr az olajhegyről letekint

a zengő s viruló völgybe, és mindenütt fény és bőség, kéj és boldogság lesz, merre szeme — Isten szeme — lát.“ — Gyönyörűek és művészileg mélyek azon szemlélődések, melyekkel a költő a világtörténelem romjain elmélyed, és velük a börtönélet elegiai költészetét képzelemdús arabeskek gyanánt övedzi. A szemlélődés és leírás szép változása, — az alapeszmének minden egyes költeményben visszatérő halk érintése: az elegiai költészet valóságos gyöngyvé teszik e művet. Meissner Alfred „Romjai“ csupán csak költői tükrözései ezen, eszme- s érzelemdús költeménycyclusnak.

A nyelv hasonló pompáját, a képek ugyanazon bőségét leljük Zedlitz Keresztély (sz. 1790) „Halotti koszorúi“-ban. Elegiai hangulata nagy halottak sirján nemes és emelkedett érzületű canzonekban zengedez. Zedlitztől azonban meg van tagadva azon művészet, és gazdag költői tehetség, mely Grün minden költeményében nyilvánul. Sem oly alkotó, sem pedig oly igaz költői szellem nem lévén, mint Grün: gyakran megérzik költeményein némi mesterkélttség és feszesség, minek oka azonban nagy részt az idegen és szokatlan formában keresendő. Egyébiránt Zedlitz sokkal inkább philosophiai, azaz: didaktikai költő, mint Grün, és canzonjait csupáncsak a rajtuk uralkodó búskomor, s elegiai hang teszi valóban elegiaiakká.

Sokkal kevésbé elégíti ki az elegia követelményeit, a magyarországi, bajai születésű Beck Károly (sz. 1817) Reflexiója homályos, szíve vágya nem ritkán céltalan, és csak úgy jelentkezik mint óhajlás, az emberiségért valamit tenni. Az osztrák költők kép- bősége, nála elég gyakran dagálylyá korcsul, melynek elhalmozása által még inkább gyöngíti a különben sem világos szemlélődést. De habár eszméi sem bővek, sem igen mélyek, mégis bír ő hő s igaz érzellemmel, a mely „Éjek“ című költeményeiben

szépen nyilvánul. Nála is tapasztaljuk az elegia s dal közti ingadozást, mely Heine és Uhland mélabus dalait jellemzi.

Pompásan énekelte meg — még pedig sonette koszoruban — a hajdan oly fényes Velence rop-pant hanyatlását Platen Ágoston († 1835). Formában és nyelvben, képekben, és eszmékben egyaránt remeklő: fölséges képét ecseteli az egykori Velencének, belészövéen azon fájdalmas gondolatokat és vi-siókat, miket benne a köztársaság porba tiport büszke oroszlána ébreszt. — Imhol a sonettet valóban mű-vészileg és költőileg, elegiai formául látjuk érvénye-sítve. De eltérve Petrarcától, nem képez minden egyes sonett kész és bevégzett művet, hanem inkább csak az egész cyklusnak egy - egy versszakát, melyek mind összevéve egy művet képeznek. A megérke-zéssel kezdődik, s a bucsúval végződik e láncolata az igaz gyöngyöknek; a közben eső sonettek rajza azon gondolatoknak és álmoknak, melyek a letűnt dicsőség romjai közti séta közben, a költő lelkét átrezgik.

Németország legmodernebb költője: Geibel Manó (sz. 1815.) az elegiát is nagy bensőséggel és gyöngédséggel művelte. Ő is szereti panaszait a szomorú jelen ellen összekapcsolni, a rég elmúlt idők ragyogó képeivel; de ő egyszersmind kitűnő az ero-tikai elegiában is, hol a szív hő érzelmeinek kifaka-dása, a reflexio sugarai által dúsan megaranyoztatik. De ő nála is, és különösen az erotikai elegiában, könnyen átmegy e műfaj a mélabús szerelmi dalba, melyet ő annyi hévvel és hangzatossággal tudott kobzából csalni.

A tiszta elegia tehát két irányban van fenye-getve; a mennyiben t. i. mindinkább közeledik egy-felől a philosophiai, azaz didaktikai lyra, más felől pedig az egyszerű dal ellenkező formáihoz. Az el-választó korlátok mindinkább eltűnnek, és csupán

a hol a szemlélődés az emberi nem mulandóságának és gyarlóságának, és az eltűnt boldogabb időknek ki-merithetetlen themáit tárgyalja: ott látjuk a valódi elegiai formát ujjalag fölélédni. Főleg az erotikai elegia az, mely a zenei dal által egészen háttérbe szorittatik. A költői műfajok ez elegyítése, ismertető jele egy zavaros, a művészet kívánalmaival tisztában nem levő, és alkotó szellemekben szegény korszaknak.
